

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.341

В. К. Антошкін

БЕЗПЕКА ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті надано теоретичне обґрунтування категорії «безпека економічного простору», зокрема її регіональних особливостей.*

***Ключові слова:** безпека економічного простору, економічна безпека, національні економічні інтереси.*

***Summary.** The paper provided a theoretical justification for the category «Safety Economic Space», in particular its regional characteristics.*

***Key words:** safety economic space, economic security, national economic interests.*

Постановка проблеми. У кінці ХХ століття різко зросло значення проблеми економічної безпеки у зв'язку з процесами глобалізації, які відбуваються в умовах значних змін політичної карти світу, трансформації старих і появи нових центрів впливу, інших значних змін у світі. Широкий наступ глобалізації у всіх сферах життя країн сучасного світу робить значний вплив на економічну безпеку всіх суб'єктів господарських відносин (об'єктів безпеки). Розвиток глобальної ринкової економіки та конкуренції диктує нові правила гри як для окремих підприємницьких фірм, так і для суверенних держав, їх регіонів та інших суб'єктів господарювання. Сучасна економічна ситуація формується таким чином, що будь-який учасник господарської діяльності внаслідок значно сталої взаємної залежності на всіх рівнях не може забезпечити завдання ефективного вирішення своїх економічних і соціальних проблем без вирішення проблеми безпеки. В умовах зростання глобальної взаємозалежності перед кожною країною виникає питання: як знайти оптимальне співвідношення між «відкритістю» економіки і захистом національних інтересів? Це питання актуальне і для сучасної України [1].

В економічному аспекті небезпека полягає в прагненні розвинених країн підпорядкувати економіку менш розвинутих країн своїм інтересам. Щодо України, яка в результаті ринкових реформ і відкриття економіки виявилася залучена в тісний взаємозв'язок зі світовим економічним співтовариством, успішності цього процесу сприяють внутрішні дестабілізуючі чинники. У таких умовах проблема забезпечення національної економічної безпеки набуває першорядну значущість. І розглядати цю проблему необхідно саме в контексті глобалізації економіки.

Бурхливе зростання міжнародного обміну у виробничій і, що особливо важливо, у фінансовій сфері з використанням нових технологій супроводжується підвищенням нестабільності в міжнародному русі капіталу та у становищі на фінансо-

вих ринках. Необхідність збереження для країни певного простору для маневру, можливості адаптації до швидкозмінливих світових умов поставили перед більшістю держав проблему регулювання, відкритості їх економік, забезпечення економічної безпеки національно-територіальних утворень на всіх ієрархічних рівнях їх економічного простору (особистості, підприємницької фірми, регіону, держави).

Інтерес до проблеми економічної безпеки безпосередньо пов'язаний з об'єктивною необхідністю забезпечення повноцінної участі нашої країни в глобалізованому світовому господарстві. Колізія полягає в тому, що процеси глобалізації у теперішній час відбуваються за зовсім певною «западноцентричною» (і навіть «американоцентричною») моделлю, в рамках якої Україна займає становище однієї з багатьох провідних країн, змушених приймати умови, які утворюються під впливом країн-лідерів, адаптуватися до цих умов.

Проблема забезпечення економічної безпеки України ускладнюється поєднанням великих внутрішніх проблем, пов'язаних із труднощами перехідного періоду, з не менш великими проблемами зовнішнього плану, пов'язаними з протиріччями процесу глобалізації. Виявлення загроз безпеки та обґрунтування шляхів їх нейтралізації виявляється загальнометодологічним імперативом розвитку вітчизняних економічних досліджень з усіх значимих напрямків. У загальний контекст економічної безпеки («консервація або нейтралізація існуючих загроз») відповідно включається обговорення похідних, конкретних реформаційних проблем, що відносяться до промислової або аграрної політики, фінансово-кредитної та інвестиційної стратегії, управління регіональним розвитком і т. ін.

Проблеми економічної безпеки обумовлені також назрілою необхідністю переходу від постановки і висвітлення цієї проблеми у загальному виді до її дослідження з використанням кількісних критеріїв, що дозволяють проводити оцінку масштабів реальних загроз і небезпек для країни

© В. К. Антошкін, 2013

на конкретному етапі її розвитку з урахуванням властивих їй особливостей.

Постановка питання про економічну безпеку в плані обґрунтування її кількісних параметрів та їх оцінки вимагає висунення методики оцінки економічної безпеки кожного об'єкта в конкретний момент. Така методика повинна включати чітке визначення поняття «безпеки», вибір певного набору критеріїв економічної безпеки, обґрунтування і прийняття порогових значень відповідних показників; моделі розрахунків поточних показників та оцінки їх відхилень від заданих параметрів. Проведення такого дослідження дозволяє перевести проблему економічної безпеки зі сфери загальних суджень і побажань у сферу конкретних оцінок поточної ситуації та складання на їх основі рекомендацій для практичної політики [2].

Ступінь розробленості проблеми. Останнім десятиліттям проблема економічної безпеки привертає пильну увагу українських і зарубіжних дослідників. Для України це явище стало характерним — серйозна розробка конкретних аспектів розвитку народного господарства країни, його різних сфер, галузей і регіонів (так само як і практично будь-якої складової державної економічної політики) має на увазі обов'язкове урахування чинника економічної безпеки.

Питання забезпечення національної безпеки України в епоху глобалізації займають важливе місце в науковій дискусії про шляхи реформування української економіки, а також у спеціальних роботах таких відомих російських вчених і громадських діячів, як: З. Варналій, В. Горбулін, В. Кузьменко, В. Мунтіян.

У формуванні концепції економічної безпеки на Заході велику роль зіграли ідеї, що містяться у працях таких великих вчених і громадських діячів, як Г. Моргантау, Р. Макнамара, З. Бжезинський, А. Шлезінгер і ряд інших. Особливу роль, на нашу думку, у створенні передумов для постановки проблеми економічної безпеки зіграли перші доповіді Римського клубу на початку 70-х років ХХ століття: «Межі зростання» під керівництвом Д. Мидоуза, «Людство на поворотному пункті» під керівництвом М. Месаровича та Е. Пестеля, «Перегляд міжнародного порядку» під керівництвом Я. Тінбергена.

Серед західних вчених у розробку конкретних проблем економічної безпеки внесли значний внесок С. Гудвін, П. Десуза, В. Кейбл, Х. Молл, Елті ван Гезо, А. Вестінга, Л. Олві, Дж. Голден, Р. Кейлі, Ст. Фланаган, Ф. Хемпсон та інші.

У той же час публікації з проблематики економічної безпеки виявляють недостатню розробленість цієї проблеми в плані її конкретного змісту, відсутність обґрунтованих критеріїв і параметрів, що дозволяють проводити вимірювання економічної безпеки, давати оцінку її стану і пропонувати заходи щодо її забезпечення.

Прагнення автора заповнити зазначені прогалини в розробці проблематики економічної безпеки визначили мету дослідження та його зміст.

Метою дослідження є систематизація понять у галузі економічної безпеки і теоретичне обґрунтування категорії «безпека економічного простору» на базі сукупності об'єктивних критеріїв і параметрів, розробка методологічного і концептуального підходу до дослідження поняття «безпека економічного простору» з виходом на всебічне вивчення та формалізацію його термінів і визначень.

Виклад основного матеріалу. Формально економічний простір об'єкта безпеки — це сукупність економічних контактів цього об'єкта з іншими об'єктами безпеки. Об'єкт безпеки у своєму формальному просторі знаходиться під захистом закону. Реально економічний простір об'єкта безпеки — сукупність економічних контактів, в яких той домінує. Розмір реального економічного простору об'єктів безпеки різного рівня визначається ступенем їх домінування у сукупному економічному просторі, тобто як частка контрольованих ними ресурсів у загальному ресурсному потенціалі економічної системи, та базується на їх корисності. В епоху глобалізації на передній план у процесі створення умов безпечного функціонування економічного суб'єкта виходить завдання забезпечення безпеки його економічного простору. Безпека економічного простору виступає як динамічний інтегральний показник цілісності економічного суб'єкта, який визначається комплексом блоків ринкових, неринкових, соціально-політичних чинників, а також факторів впливу економічного простору. Введення в інтегральний показник чотирьох окремих блоків факторів дає можливість проведення моніторингу найважливіших сфер діяльності економічного суб'єкта.

Категорія «безпека економічного простору» дозволяє включити в аналіз економічної діяльності об'єктів безпеки соціальні, політичні та природні аспекти, що не знаходять свого грошового вираження і зазвичай виключаються з теоретичного економічного аналізу. Такий підхід дозволяє більш чітко окреслити межі і сферу дослідження, враховуючи активний вплив глобалізації на стан світогосподарських зв'язків, конкретизуючи поняття «економічна безпека». Поняття «безпека економічного простору» створює можливість єдиного підходу до вивчення безпеки всіх її структурних рівнів, зв'язаних вертикально.

При побудові ієрархії показників блоку ринкових факторів визначальне значення мають первинні основні фактори: робоча сила (людський потенціал), засоби виробництва з виокремленням в їх складі грошового капіталу і технологій. Виробничі вторинні, третинні, тобто фактори результування, що є наслідком дії первинних факторів: обґрунтований і побудований інтегральний показник безпеки

економічного простору (ІПБЕП) об'єкта; під час його розрахунку за основу приймаються зміни потенціалів, тобто відхилення значень індикаторів від їх оптимальних значень, необхідних для ефективного функціонування об'єкта безпеки. Сформована єдина базова схема ІПБЕП об'єкта безпеки будь-якого структурного рівня національної економіки, що включає індикатори, котрі враховують специфіку господарської діяльності окремого об'єкта.

Слід використовувати загальний підхід до формування таблиць порогових значень індикаторів інтегрального показника безпеки економічного простору об'єктів безпеки, що відносяться до різних структурних рівнів національної економіки, а саме:

- критерії безпеки економічного простору особистості, підприємницької фірми, регіону України і державно-територіальної системи;

- положення про те, що урахування зміни реального економічного простору грає істотну роль у формуванні безпеки економічного простору суб'єктів економічних відносин кожного структурного рівня;

- оцінка рівня взаємозалежності регіонів України в їх контактах в галузях економіки і соціальних відносин;

- моніторинг якості життя людей з урахуванням всіх основних для соціуму факторів;

- ув'язка проблеми протидії втечі капіталу силами фінансового моніторингу з комплексом інших засобів економічної політики, спрямованої на створення стійкого позитивного клімату в Україні.

Центр ваги в реалізації соціально-економічної політики сьогодні змістився в регіони, через які здійснюється управління всією країною, в регіонах знаходить втілення державна стратегія розвитку країни. Передання значної частини прав і відповідної їм частки відповідальності на регіональний рівень йде в руслі об'єктивних тенденцій розвитку самоврядування і разом з тим накладає нові зобов'язання на регіональну політику, особливо в частині забезпечення економічної безпеки.

Конкретна інституційна модель, що обирається для розробки і реалізації регіональної політики, залежить від безлічі факторів. Навіть розвинені країни сильно розрізняються і за гостротою регіональних проблем, і за рівнем територіальних диспропорцій і політичної культури з її ставленням до «припустимих нерівностей» територій, і за методами державного втручання в регіональні процеси. В унітарних державах (наприклад, у Греції, Португалії, Італії) регіональна політика є інституційно відокремленим напрямом діяльності центральних органів влади. У федеративних державах (США, Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія і т. д.) значні права в галузі загальнодержавної регіональної політики мають суб'єкти Федерації. При цьому «баланс сил» визначається реальним

типом федеративних відносин (змагальний федералізм, розширений федералізм, федералізм автономій, функціональний федералізм і т. д.).

В умовах переходу до ринкової економіки і різноманіття форм власності основним об'єктом господарського регулювання у сфері забезпечення економічної безпеки виступає регіон. Саме ця ланка має усі ознаки системи, в першу чергу властивість цілісної, та є об'єктом регулювання. Як господарська система регіон являє собою частину території, на якій розвивається система зв'язків і залежностей між підприємствами та організаціями. Відповідно, регіональне управління виступає провідником загальнодержавних економічних інтересів з урахуванням, зрозуміло, специфіки регіону. Це не виключає особливих аспектів управління, дозволяє уникнути жорсткої централізації і бюрократизації господарського життя. Ефективність управління тим вище, чим вільніше в рамках єдиного економічного механізму суб'єкт господарювання може розпоряджатися своїми ресурсами.

Самостійність регіонів в управлінні, формуванні та використанні бюджету, проведенні економічної політики та здійсненні стратегії економічної безпеки спирається на ресурсну базу. В умовах перебудови і децентралізації вітчизняної економіки особливо актуальними і значущими як з теоретичної, так і з практичної точки зору стають проблеми вдосконалення оптимізації управління ресурсним потенціалом з метою прискорення соціально-економічного розвитку регіонів у процесі розширеного відтворення.

Існує безліч підходів до постановки проблеми забезпечення економічної безпеки, які потребують систематизації, вивчення їх теоретичної та практичної значущості і подальшого розвитку.

У результаті аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду забезпечення економічної безпеки на рівні регіону визначено, що структурні зміни світової економіки супроводжуються територіальною концентрацією економічної діяльності на регіональному рівні та утворенням так званих кластерів. В умовах конкурентної економіки вони стають ключовими важелями і сприяють економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності регіону як всередині країни, так і за її межами. Ця тенденція заслуговує на особливу увагу при розробці методології стратегічного розвитку економіки регіону та його економічної безпеки.

Процес глобалізації несе країнам значні потенційні переваги, якщо вони проводять адекватну політику і мають у своєму розпорядженні необхідні інститути на макро- і мікрорівнях, здійснюють додаткові внутрішні заходи, спрямовані, зокрема, на підвищення гнучкості ринку праці, ефективного регулювання фінансового сектору, корпоративний контроль, дотримання екологічних умов і цілеспрямоване

створення системи соціальної безпеки. Визначення національних економічних інтересів має першочергове значення при створенні системи економічної безпеки, яка є складовою цілісної системи національної безпеки України, оскільки від цього залежить відпрацювання ефективних засобів їх реалізації і захисту [3].

Висновки. Отже, ми будемо свою економічну політику, передусім, з урахуванням інтересів української економіки, наших товаровиробників і наших громадян — споживачів благ сучасної цивілізації. Крім того, сприяти позитивному впливу глобалізації на економіку України має розвиток законодавства з урахуванням стратегічних і тактичних цілей інтеграції України у світове співтовариство та пріоритетів української економіки, захисту українського ринку.

Визначення національних економічних інтересів має першочергове значення при створенні системи економічної безпеки, яка є складовою цілісної системи національної безпеки України, оскільки від цього залежить вироблення ефективних засобів їх реалізації і захисту.

Національні економічні інтереси (НЕІ) невіддільні від історії і традицій українського народу, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей.

У ролі виразника і гаранта захисту НЕІ повинна виступати держава. Однак в Україні досі відсутні чітко визначені НЕІ, не сформовано їх цілісну систему. Це дає змогу урядовцям різних рівнів виправдовувати будь-які свої дії, запевняючи, що вони повністю відповідають НЕІ. Така ситуація (скільки чиновників — стільки ж і трактувань НЕІ) приховує значну загрозу економічній безпеці України.

Для проведення аналітичної та прогнозної діяльності відповідні державні органи повинні визначати НЕІ, досліджувати їх взаємодію, співвідношення пріоритетності тощо.

Література

1. Остапчук Д. О. Синергетичні аспекти забезпечення економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / Д. О. Остапчук. — Режим доступу : <http://obuch.com.ua/ekonomika/1097/index.html>.
2. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України [Електронний ресурс] / З. Варналій. — Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/news/25.html>.
3. Кузьменко В. В. Економічна безпека та сталий розвиток: взаємодія на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.01 / В. В. Кузьменко ; Донецький нац. ун-т. — Донецьк, 2007. — С. 20.